

وَمَا نَبِيٌّ كُنَّا بِمِثْلِكَ بِرَأْسِهَا وَخَلْبِ مِنَ النَّاسِ لَمْ يَدْعُوا إِلَىٰ خَلْقِهَا كَمَا دَعَا مُحَمَّدٌ وَكَانَ نَقِشٌ
خَاتَمُهُ

Islámská filosofie a rozvoj muslimské vzdělanosti

**Kurz: Islám (RLKA08) Ústav religionistiky MUFF Brno
Attila Kovács**

Prameny

- IBN HAZM, *Polemika islámu s judaismem a hebrejskou biblí ve středověku*, Praha, Academia, 2013.
- IBN CHALDÚN, *Čas království a říší. Mukaddima*, Praha, Odeon, 1972.
- IBN RUŠD, Walíd, *Rozhodné pojednání o vztahu náboženství a filosofie*, Praha, Academia, 2012.
- IBN SÍNÁ, Abú Alí, *Kniha definic*, Praha, SNPL, 1954.
- IBN SÍNÁ, Abú Alí, *Z díla*, Praha, SNKLHU, 1957.
- IBN SÍNÁ, Abú Alí, *Láska jako cesta k Bohu: Výběr z díla: Živý, syn Bdíciho; Pták; Salamán a Absál; Pojednání o lásce*, Praha, Academia, 2016.
- IBN TAJMÍJA, *Wásitské vyznání*, Praha, Academia, 2013.
- IBN TUFAJL, Abú Bakr, *Živý, syn Bdíciho*, Praha, SNKLHU, 1957. (Academia, 2011)

- AL-GHAZZÁLÍ, Abú Hámid Muhammad, *Zachránce bloudícího*, Praha, Vyšehrad, 2005.
- KHALIDI, Muhammad Ali (ed.), *Medieval Islamic Philosophical Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- RENARD, John (ed.), *Islamic Theological Themes: A Primary Source Reader*, Berkeley, University of California Press, 2014.

Literatura

- ABRAHAMOV, Binyamin, *Islamic Theology: Traditionalism and Rationalism*, Edinburgh, Edinburgh University Press; 1998.
- ADAMSON, Peter, *Al-Kindī*, New York, Oxford University Press, 2007.
- CALLATAÿ, Godefroid de, *Ikhwan al-Safa': A Brotherhood of Idealists on the Fringe of Orthodox Islam*, Oxford, Oneworld, 2005.
- FAKHRY Majid, *Al-Fārābi, Founder of Islamic Neoplatonism: His Life, Works and Influence*, Oxford, Oneworld, 2002.

-
- FAKHRY, Majid, *Averroes (Ibn Rushd): His Life, Works and Infulece*, Oxford, Oneworld, ²2008.
  - FAKHRY, Majid, *A History of Islamic Philosophy*, New York, Columbia University Press, ³2004.
  - FRANK, Richard M., *Early Islamic Theology: The Mu`tazilites and al-Ash`ari*, London - New York, Routledge, 2007.
  - FRANK, Richard M., *Classical Islamic Theology: The Ash`arites*, London - New York, Routledge, 2007.
  - AL-KHALILI, Jim, *The House of Wisdom: How Arabic Science Saved Ancient Knowledge and Gave Us the Renaissance*, New York, The Penguin Press, 2011.
  - LEAMAN, Oliver, *An Introduction to Classical Islamic Philosophy*, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 2004.
  - MARTIN, Richard C. & WOODWARD, Mark R. & ATMAJA, Dwi S., *Defenders of Reason in Islam: Mu'tazilism from Medieval School to Modern Symbol*, Oxford, Oneworld, 1997.

- MCGINNIS, Jon & REISMAN, David C. (eds.), *Interpreting Avicenna: Science and Philosophy in Medieval Islam*, Leiden – Boston, Brill, 2004.
- NASR, Seyyed Hossein & LEAMAN, Oliver (eds.), *History of Islamic Philosophy*, London - New York, Routledge, 1996.
- OTISK, Marek, *Metafyzika jako věda. Ibn Síná a Ibn Ružd ve scholastické diskusi*, Praha, Filosofia, 2006.
- SALIBA, George, *Islamic Science and the Making of the European Renaissance*, Cambridge - London, MIT Press, 2007.
- WALZER, Richard, *Greek into Arabic. Essays on Islamic Philosophy*, Cambridge, Harvard University Press, 1962.
- WATT, W. Montgomery, *Islamic Philosophy and Theology: An Extended Survey*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1985.
- WOLFSON, Harry A., *The Philosophy of the Kalam*, Cambridge, Harvard University Press, 1976.

Vztah islámu k poznání

- V Koránu:

„(...) Pane můj, rozmnož mi vědění (20: 114)

„(...) Zeptej se: „Jsou si rovni ti, kdož vědí, s těmi, kdož nevědí?“ Však připomenou si to jen ti, kdo rozmyslem jsou nadáni. “ (39: 9)

„A dodají: „Kdybychom byli naslouchali či pochopili, nebyli bychom dnes věru plamene obyvateli! “ (67: 10)

- V prorocké tradici: Zachoval Anas ibn Málík, jak prorok Muhammad řekl: „**Hledání poznání je povinností každého muslima**“ Sunna Ibn Mádža 1: 1: 224

Muslimové a antická vzdělanost

- V 8.-12. stol. muslimové jsou ti, kteří se stali nositeli antické vzdělanosti a vědy.
- Vnikají překlady textů Platóna (al-Flatún) a Aristotela (Aristú, známy jako „velký mistr“ nebo „Filozof“), a novoplatoniků i jiných (Galénos, Dicordios apod.).
- Těžiště vědy je na muslimském východě (*al-Mašriq*), jazykem vědy je arabština
- Překladatelské hnutí (Ibn al-Muqaffa', Hunajn ibn Isháq, Thábit ibn Qurra a jiní).
- Na muslimský západ (*al-Maghrib*) se dostává jenom zlomek vědomostí a z toho pak čerpá evropská vzdělanost (*al-Andalus*, Sicílie apod.).

Papír a rozvoj vzdělanosti

Po dobytí Samarkandu (v r. 675) muslimové zajali čínských výrobců papíru, který byli přesídlení do Damašku a pak používání papíru se rychle rozšířilo po celém islámském území: Výrobců papíru najdeme na začátku 8. stol. již v Káhiře a na konci již i ve zvalené Córdobě.

فَسَلَّمَ عَلَى الْجُلَاءِ وَجَلَسَ فِي أَحْرَابِ النَّاسِ ثُمَّ أَخَذَ

„Dom moudrosti“ (*Dār al-hikma*) zal. v Bagdádu v r. 762

Kalám a falsafa

- *kalám* („hovor“, „diskuse“; *kalám Alláh*)

je islámský typ scholastické teologie; *mutakallim* („ten který diskutuje).

- **filozofie (*falsafa*)**

muslimský filozofové (*falásifa*) jsou podobně jako jejich antičtí předchůdcové polyhistori.

Současné dogmatické zásady islámu se vytvořili během debat v rámci *kalámu* a ze „střetu“ filozofie a a ranní „ortodoxie“ a jsou syntézou těchto názorů.

Základní směry *falsafy* na východě

- ***Muʿtazila*** („kteří se oddělili“)
8.-9. stol., jih Iráku zejména Basra, filoz. škola, první hnutí *kalámu*. Vychází ze směru *qadaríje* (*qadar* = osud), která je v opozici k absolutnímu předurčení *džabríje* a hlásí svobodnou vůli člověka. *Muʿtazila* používá racionální argumentaci jako svou základní metodu. Za kalifa al-Maʿmúna je oficiální státní doktrínou, uplatňována pomocí *minha* („inkvizice“).

kalif al-Maʿmún (z. 833)
byzantinská miniatura

▪ **al-Kindí**, Abú Júsuf Ja^ckúb b. Isháq (z. 873)

prvý významný filozof. „filozof Arabů“, astrolog, matematik, hudebník, lékař, chemik, překladatel.

Kladl zvláštní důraz na metodologickou stránku filozofie a na **roli rozumu** (*‘aql*) v lidském poznání.

▪ **al-Fárábí**, Abú Nasr Muhammad (z. 950)

persko-turecký filozof, představitel islámského aristotelizmu a zakladatel novoplatónské islámské filozofie. Napsal mnohé komentáře k dílům Aristotela i Platóna. Chtěl vybudovat filozofický systém vycházející z „filozofie emanace“ v duchu novoplatonizmu.

Ve svém díle **Ideální město** (*al-Madína al-fádila*) vytvořil utopistickou představu islámského státu na čele s kalifem-filozofem.

▪ Bratři čistoty

(*Ichwán as-safá' wa chullán al-wafá'*;

Bratři čistoty a věrní přátelé)

9.-11. stol.,
představitelé
islámského
novoplatonizmu
v rámci arabské
filozofie,
pravděpodobně
ismá'ílité, kteří
působili v Basře
jako tajný spolek.

رَسَائِلُ إِخْوَانِ الصِّفَا وَخُلَايَا الْوَفَا

Rozvíjeli přírodní filozofii v novo-platónském duchu.

Dílo *Rasá'il al-ichwán as-safá'* - 51 filozofických traktátů.

- Ibn Síná, Abú 'Alí al-Husajn b. 'Abdalláh (z. 1037)

perský filozof, lékař, přírodovědec, politik a básník.

Uskutečnil úplnou recepci aristotelizmu v islámské filozofii. Vycházejí z aristotelovské a platónské tradice rozvinul tzv. **iluminační teorii** ve kterém spojuje představu o Bohu jako Bytí s nutnou existencí (**wádžib al-wudžúd**). Pro Ibn Sínu hmota (hmotný svět) je věčná a je příčinou rozmanitosti jednotlivých věcí (je principem individuace), nicméně svět a jeho věčné trvání v čase je podmíněný věčností Boha, který jestvuje mimo čas. Základní božskou činností je přemýšlení Boha o sebe samém: toto sebeuvědomování Boha je počátkem veškerého bytí. Ibn Síná chápe lidskou duši jako substanciální formu těla, která je nehmotná a nesmrtelná. Ibn Síná uznává posmrtný život výhradně v ryzím duchovní a ne fyzické podobě a odmítá vzkříšení těla.

Základní směry *falsafy* na západě

- **Ibn Hazm**, Abú Muhammad ʿAlí b. Ahmad b. Saʿíd (z. 1064)

Působil a žil v *al-Andalus*. Věnoval se především formální logice a filozofii jazyku.

- **Ibn Bádždža**, Abú Bakr Muhammad b. as-Sájigh (z. 1138)

Působil a žil v *al-Andalus*. Filozof, lékař, astronom, autor četných logických a psychologických traktátů a komentářů k Aristotelovým přírodovědným spisům. Hlavní roli filozofie viděl v tom, že by měla sloužit jako individuální nástroj vnitřního osvětlení člověka.

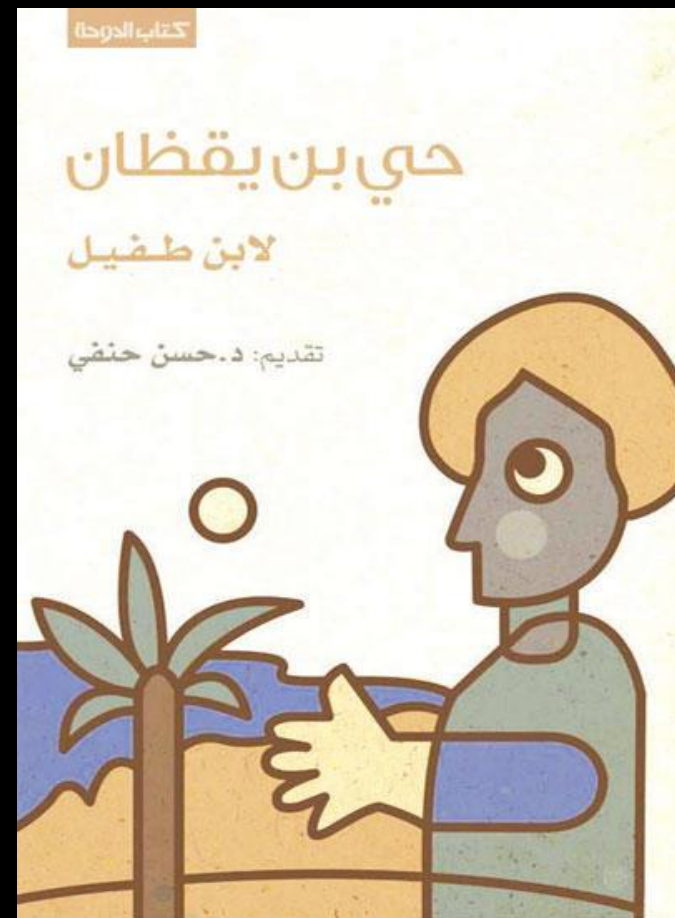
- **Ibn Tufajl, Abú Bakr**
b. Muhammad (z. 1105)

Působil a žil v *al-Andalus* a v Maroku. Lékař, matematik, filozof a básník.

Napsal filozofický román **Živý, syn Bdícího** (*Hajj ibn Jaqzán*) o muži, který vyrůstá a žije na pustém ostrově a racionálním uvažováním a experimentální

zkušeností se mu podaří dostat se k monoteizmu, ale posléze je konfrontovaný s realitou lidské společnosti a výrazně rozčarovaný se vrací na svůj ostrov.

Dle Ibn Tufajla osamělost filozofa je základním předpokladem dosažení skutečného poznání.

- **Ibn Rušd**, Abú al-Walíd Muhammad b. Ahmad b. Muhammad (z. 1198)

Působil a žil v *al-Andalus* a v Maroku. Filozof, lékař, matematik, fyzik. Známý jako „Komentátor“, teda nejvýznamnější muslimský vykladač Aristotela. **Rozdělil poznání na víru, teologii a filozofii, přičemž ale jenom filozofií může člověk dospět k čisté pravdě.** Jak ale dodává poznání není dostupné každému a proto lidé se musí uspokojit „zjevenou pravdou“ náboženství i když tuto podobu poznání považuje Ibn Rušd za nižší stupeň a pasívní podobu poznání.

Hmotu a pohyb považoval – v duchu Aristotela – za věčný a nestvořený podobně jako Boha, teda pro Ibn Rušda hmota a Bůh jsou na sebe nezávislé a věčné.

Dušu člověka spájel s tělem, přičemž popíral její nesmrtelnost. Tvrdil, že individuální duše je smrtelná a posmrtný život neexistuje.

Hledajíc kompromis rozumu a víry, filozofie a teologie, našel řešení **ve dvou odlišných a na sebe nezávislých cestách k pravdě.**

Významné díla: krátké, střední a dlouhé **komentáře k Aristotelovi** (téměř všem jeho spisům). Napsal taky dílo názvem

Vyvrácení vyvrtění (*Taháfut at-taháfut*) reakce na al-Ghazáliho (z. 1111), který ve svém dílu **Vyvrácení filozofů** (*Taháfut al-falásifa*) reaguje na učení Ibn Sínu. Jedná se o nejvýznamnější filozofickou debatu islámské filozofie.

Kalám a „ortodoxie“

- **al-Aš'arí**, Abú 'l-Hasan 'Alí b. Ismá'íl (z. 936)

Žil a působil v Iráku zejména v Bagdádu, vystupoval proti *mu'tazile*, zasloužil se pokud jde o vytvoření hlavních dogmatických zásad pozdější ortodoxie. Tento proces poznáme aj jako „aš'aríovskou reformu“.

- **al-Máturídí**, Abú Mansúr (z. 944)

Žil a působil v Samarkandu, jeden z představitelů ranní „ortodoxie“ a jej reformy.

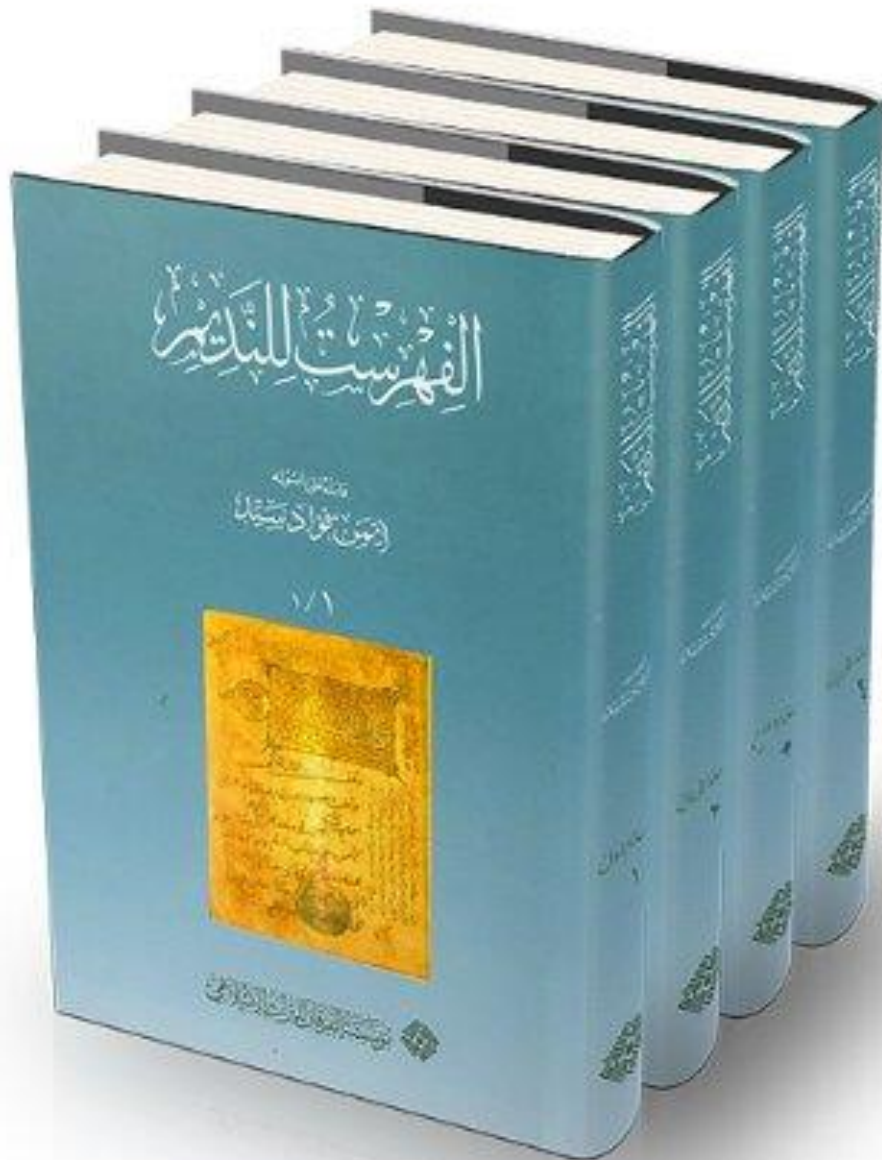
al-Aš'arí a al-Máturídí i když působili nezávisle na sebe výrazně přispěli k systematickému zpracování hlavních dogmatických zásad islámu.

▪ **al-Ghazálí**, Abú Hámid Muhammad (z. 1111)
perský náboženský znalec a mystik. Nejvyšší představitel „ortodoxie“. Působil na bagdádské univerzitě *an-Nizámíja*, ale v r. 1095 se dostal do „duševní krize“ (nebo byl vyděšen sérií politických vražd nizáritů) a zanechal svou profesorskou kariéru a po dobu deseti let žil životem putovního mystika (Damašek, Jeruzalém, Hebron, Mekka, Medina, Hamadán, Tús), na sklonku svého života vydal i své autobiografické dílo.

Oživení náboženských věd (*Ihjá' ulúm ad-dín*)

Vyvrácení filozofů (*Taháfut al-falásifa*)

Výklenek světél (*Mišqál al-anwár*)

Po rozkvětu vzdělanosti v 8.-12. stol. mongolská invaze na východe a nájezdy Banú Hilál v sev. Africa jako i reconquista znamenali konec „zlaté éry“

Ibn an-Nadim:
Kitáb al-fihrist

katalog rukopisů z 10. stol. Bagdádu, dnes z tam uvedených titulů máme k dispozici jen malou část.

dobytí Bagdádu mongolským vojskem v r. 1258 znamenalo všeobecné pustošení města.

Knižnice a univerzity byly zničeny, knihy (stovky tisíc) byly zaházené do Tigridu „že jezdec na koni mohl přejít na knihách přes řeku“ a „voda Tigridu byla rudá od krve lidí a černá od inkoustu knih“.

- Dobyvatelé (Mongolové, Turci a pod.) se však v průběhu jedné generace stali muslimy a mecenáři islámské vzdělanosti.
  - Objevení Nového světa a přesun ekonomického těžiska světa na Západ jakož to i nerozšíření knihtisku v muslimském světě měly pro islámskou vzdělanost výrazný negativní efekt.
-